BERZSENYI DÁNIEL

1776—1836

Osztályrészem

Partra szállottam. Levonom vitorlám,
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis[1] közt, sokezer veszélyben
Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat,
Semmi tündérkép soha fel nem oldja.
Óh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjút!

Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissza,[2]
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi forrás;[3]

Van kies szőlőm, van arany kalásszal
Bíztató földem: szeretett szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Vessen a végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Camoena![4]
Itt is áldást hint kezed életemre,
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyönge dalodra.

[1] Veszélyes örvény a messinai szorosban.
[2] Termékeny földű ókori görög települések.
[3] Tibur: forrásairól, vízeséseiről nevezetes ókori város Róma közelében.
[4] A költészet múzsája (ejtsd: kámőna).

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,
Itt hüves ernyőd.

1802—1808 között

A nemesi megelégedés jellemző megnyilatkozása. Világos, hogy a nemesi világnézet a megingathatatlannak képzelt anyagi jóléten alapult, és a költőnél a költészet ajándékaival egészült ki. A költemény sapphói strófákból áll. (Ennek ismertetését lásd Virág Benedek *Békesség-óhajtás* című versénél.)

A magyarokhoz (I.)

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcsöd: undok vípera-fajzatok
Dúlják fel a várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi tábora[1]
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja,[2] s titkos gyilkosaid keze;
A szent rokonvérben feresztő
Visszavonás tüze[3] közt megálltál;

[1] Xerxes perzsa király i. e. 480-ban hatalmas sereggel támadta meg Görögországot; célzás a tatárjárásra (1241).

[2] Zápolya v. Szapolyai János magyar király (1526—1540). A nemesség élén ő verte le az 1514-es parasztfelkelést.

[3] A visszálykodás dühe: Berzsenyi itt Bethlen Gábor és Rákóczi hadaira gondol.

Mert régi erkölcs, spártai férfikar[4]
Küzdött, s vezérlett fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként
Ércbuzogány rezegett kezedben.

Most lassú méreg, lassú halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, mellyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megőrlik,

S egy gyenge széltől földre teríttetik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész:
Róma ledűl, rabigába görbed.

Mi most a magyar? — Rút sybarita váz.[5]
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverőhelyének;[6]

Elődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet őrlelkét[7] tapodja,
Gyermeki báb[8] puha szíve tárgya.

Oh! más magyar kar mennyköve villogott
Attila véres harcai közt,[9] midőn
A félvilággal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője Árpád a Duna partjain.
Oh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet[10] hatalmát!

[4] Spárta: egyszerű és harcias erkölcseiről híres ókori görög tartomány.
[5] Sybaris (szibárisz) dél-itáliai görög gyarmatváros; lakóit az ókorban elpuhultnak tartották. A *váz* jelentése itt: ijesztő alak, eredetileg madárijesztő.
[6] Ekkor épültek az Eszterházyak, Pálffyak, Grassalkovichok fényes palotái.
[7] Az „őrlélek" a géniusz helyett használt új szó; a nemzet sajátos lelkiségét jelenti, mindazt, ami a magyart magyarrá teszi.
[8] Gyermeknek való játékszer.
[9] Berzsenyi korában ugyanegy népnek tekintették a magyart és a hunt.
[10] II. Mohamed, török szultán. Itt általában a törököket jelenti.

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszontság[11] járma alatt nyögünk,
Tündér[12] szerencsénk kénye hány, vet,
Játszva emel s mosolyogva ver le.

Felforgat a nagy századok érckeze
Mindent: ledűlt már a nemes Ilion[13]
A büszke Karthago hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

Berzsenyi két ilyen című ódát írt. Az első az őszinte felháborodás és kétségbeesés hangján emeli fel szavát a nemesi nemzet körében észrevett elpuhultság és pompa ellen. Berzsenyi szerint a nemesi magyarság „letépte fényes nemzeti bélyegét": vagyis elvetette régi nemesi jellemvonásait és öltözetét. A nemesség akkoriban már kezdett áttérni a lassú polgárosodásra, de elsősorban a fényűzést, a kényelemszeretetet és a kozmopolitizmust vette át. Berzsenyi az ősi egyszerűség és erény nevében a nemesség harciasságát és erejét, az ősi nemesi életformát félti a kapitalizmus hatásaitól. Saját osztálya hanyatlásából, minthogy a nemzetet a nemességgel azonosítja, az egész magyarság pusztulására következtet.

Berzsenyi első költői korszakából származó költeményeit nehéz időponthoz kötni, mert a költő nem jelezte szereztetésük évszámát, csak tartalmi és egyéb adatok alapján következtethetünk megszületésük idejére. Emellett azzal is számolni kell, hogy versei több változaton át kapták meg mai alakjukat. Érdekes megfigyelni szövegüknek a költő világnézeti fejlődését feltüntető változtatásait. Például *A magyarokhoz* első változata, amelyet Berzsenyi valószínűen már 1797-ben megírt. „A vallástalanság rút szüleményeit" is kárhoztatta. A végleges szövegből, amely 1810-ből származik, a felvilágosodás hatására már kimaradtak a vallástalanság és a családi élet erkölcstelenségére vonatkozó részletek. Enyhült, általánosító megfogalmazást kapott a magyar szabadságküzdelmekre vonatkozó célzás is („A szent rokonvérben feresztő Visszavonás tüze közt megálltál"), amely az első változatban határozottan Bethlen Gábor és Rákóczi szabadságharcára vonatkozott:

Nem vert le téged Zápolya öldöklő
Századja, s Bethlen vérbe merült kora.
Rákóczi vérengző haragján,
S rettenetes tüze közt megálltál.

A rímtelen időmértékes verselést Berzsenyi mesterien kezelte. Ez a költemény például *alkaiosi* strófaszerkezetre épült fel. Ezt a versformát Alkaios görög költőről nevezték el, aki i. e. 600 körül élt. Felépítése: két 11 szótagos alkaiosi sor, amely öt jambikus lábból áll, a negyedik lábban asapacstusszal, a 9 szótagos harmadik sor ötödfeles jambus; a negyedik, 10 szótagos sor kisebb alkaiosi sor, amelynek négy üteméből az első kettő daktilus, a többi trocheus. A költő éppen ezeknek a különféle sorfajtáknak a jelzésére kezdi beljebb a harmadik és negyedik sort.

[11] Viszontagság.
[12] Tűnékeny, forgandó.
[13] Trója, kisázsiai város görög neve.

A magyarokhoz (II.)

Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Áďáz Erynnis[1] lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.

Egy nap lerontá Prusszia[2] trónusát.
A balti partot s Adria öbleit
Vér festi, s a Cordillerákat[3]
S Haemusokat[4] zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra[5] vidékei,
A Dardanellák[6] bércei dörgenek,
A népek érckorláti dőlnek,
S a zabolák s kötelek szakadnak.

Te Títusoddal[7] hajdani őseid
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
A bölcs tanács s kormány figyelmén
Állni tudó legyen a habok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély:
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont[8] s Budavárt híressé.

1807

Berzsenyi ilyen címmel írt második ódája abból az időből származik, amikor a történelmi események hatása alatt már rádöbbent a költő a változhatatlannak hitt feudális világrend megrendülésére. Még bízik a

[1] Fúria; az átok és a viszálykodás megszemélyesítője.
[2] 1906-ban a franciák bevonultak Berlinbe, Poroszország fővárosába.
[3] Dél-Amerika hegyvonulata: a költemény megírásának idején Spanyolország birtoka. Berzsenyi a spanyolok ellen szabadságharcot vívó népekre céloz.
[4] A Balkán-hegység.
[5] Az ókori Perzsia legkeletibb tartományának, Baktriának a fővárosa.
[6] Tengerszoros a Gallipoli-félsziget és Kisázsia között.
[7] Római császár i. sz. az I. században. Berzsenyi itt a királyra, I. Ferencre gondol.
[8] Ókori görög város. Itt arattak fényes győzelmet a görögök i. e. 490-ben a tízszeres perzsa túlerő fölött.

nemesség honvédő életerejében, ezért biztatja a végső veszély láttán ódai lelkesedéssel. A görög római történelem és mitológiai elemek itt is a klasszikus verselő antik műveltségére és Horatius hatására mutatnak. A versforma ugyanaz, mint a másik, hasonló című ódában.

A közelítő tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth,[1] s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.[2]

Nincs már symphonia,[3] s zöld lugasok között
Nem búg gerlice, és a füzes ernyein[4]
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét[5] fedi.

A hegy boltozatin néma homály borong,
Nektár thyrsusain[6] nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tünő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés,[7] minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejts, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom! még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait:

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom,
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

1806—1808 között

[1] Útvesztő, lugas (görög).
[2] Enyhe nyugati szél (ejtsd: zefír).
[3] Összhang (latin); itt: a madarak éneke.
[4] A fűzfák lombjai alatt.
[5] A fákról lehullott, száraz falevél.
[6] Szőlővesszein (görög szó, ejtsd: nektár tirzuszain).
[7] Múló tünemény.

A költő egyik legszebb elégiája. Strófaszerkezete példa az antik költészettől örökölt *aszklepiadeszi* versszakra. (Ennek összetétele: 3 aszklepiadeszi sor, amelyeknek mindegyike 6 lábból áll; az 1. spondeus, az 5. trocheus, a 2. és a 4. daktilus, a 3. és 6. félláb — és egy glykoni sor, amelyben az 1. láb spondeus, a 3. trocheus, a 2. daktilus, az utolsó csonka láb. Az utolsó sor különállását itt is beljebb-kezdés jelzi. *Aszklepiadesz* görög költő volt i. e. 300 körül.)

Levéltöredék barátnémhoz

Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem?
Tudod, elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvélyi óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem,
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzemet gerjesztem.

Leplembe burkolva könyökemre dűlök,
Kanócom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi lángjába merűlök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszi bogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. — Már elestvélyedtem,
Béborult az élet vidám álorcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám[1] szomorgó nótája.

1806—1808 között

Berzsenyi elégiája a költői önjellemzés egyik első remekműve költészetünkben: felejthetetlen realista kép a vidéki birtokán gazdálkodó és ugyanakkor „egy szebb lelki világ szent óráiba" merülő nemesi költőről. A búsongó, lágy hangulatot jól közvetíti a Berzsenyinél aránylag ritka hangsúlyos verselés: a négyütemű, keresztrímes 12-es sorok, az utolsó versszakban egy sornyi lezáró toldással.

[1] Mélabú, búskomorság.

Levél Kazinczy Ferenchez

(Részletek)

... Ami feleségemet illeti, középszerű mindenben. 14 esztendős korában vettem el, együgyűségben találtam és abból fel sem szabadítottam, mert e részben egy kevéssé napkeletiesen gondolkoztam, vagy igazán szólván, ezen kis barbaries familiai nyavalám,[1] testvérei kastélyokban és festett szobákban laknak, de ő énvelem két kis szobában megelégedik. Ha módi[2] ruhák helyett jószágot szerzek, nem zúgolódik, hanem a gyertyavesztegetésért és firkálásért néha nagy panasza van ellenem, de én azt Socratesként[3] csak úgy hallom, mint a kocsizörgést ablakom alatt...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Berzeviczy balgatag és gonosz, nem méltó a karpatusi zabkenyérre, sem uraságodnak oktatására. Az ily méreg ellen szent kötelessége az úrnak ellenmérget szerezni s azt a publikumnak[4] felmutatni. — A világpolgári gondolkozás karaktere[5] a németnek, de látjuk a gyümölcsét, látjuk, hogy ez a temérdek nemzet mindenkor csak egy erőtlen és lelketlen nagy test volt, s már most pedig valóságos világpolgárrá változott. Ha a magyar úgy gondolkozott volna, mint Berzeviczy, régen eltörültetett volna a föld színéről híre, neve...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

A török politika, mely a világ három részeit elborította diadalmaival, nem nevetséges, az ő mozdíthatatlansága az erőnek bélyege, az ép test nem változó...

1809. március 12.

Berzsenyi és Kazinczy 1808-ban megindult levelezésében ez a levél a legérdekesebbek egyike. Berzsenyinek a nőkre és a társadalomra vonatkozó felfogását ismerjük meg belőle. Berzeviczy Gergely korának kiváló közgazdasági írója volt, aki a felvilágosodás eszméitől indíttatva, a Habsburgok segítségével akarta felszabadítani a jobbágyságot. Művére Kazinczy hívta fel Berzsenyi figyelmét. A feudális rendhez ragaszkodó költő a felvilágosodást érti a „világpolgári gondolkozáson". Később megváltoztatta felfogását Berzeviczyről.

[1] Ez a kis barbárság családi rossz szokásom.
[2] Divatos.
[3] Görög bölcselő i. e. a IV. században: bölcs nyugalommal tűrte felesége, Xantippe zsörtölődéseit.
[4] Az olvasóközönségnek, a nyilvánosságnak.
[5] Jellemzője.

A Pesti Magyar Társasághoz

(Részletek)

Ki kétli s kérdi, hogy csak a dicső ész
Emel ki minket a barmok sorából?
Ki kétli azt, hogy minden érdemünk,
Minden szerencsénk ezzel nő s hanyatlik?

Az ész az Isten, mely minket vezet,
Az ő szavára minden meghajul,
Hegyek lehullnak s olvadnak vizekké,
S örök helyéből a tenger kikél;
Ez alkot minden szépet és dicsőt,
Az egyes embert mint a milliókat
Ez áldja s égi boldogságra inti.

Miért utálja hát szövétnekét[1]
Az ember, és miért nem terjeszti fényét
A vak halandók néma éjjelén?
Aegyptus[2] áldott földje kérkedik
Az ész legelső nyilt virágival;
De ott fakadtak egyszersmind azokkal
A hit vakító szentelt maszlagi,[3]
Melyek korunkig hintik mérgöket
S örök zavarba dönték e világot.
Az ég ürébe felható tudós
Az égi zsákmányt barlangokba zárta,
S az embereknek bábot s vázt vetett,
Melyek vakabbá tették a vakot,
És a lenyügözött józan értelem
A szarvas isten[4] áldozatja tett...

— — — — — — — — — —

Hol van tehát a józan értelem,
Hol a tudósok annyi izzadása?
Remélhetünk-e vajjon jobb világot?
Gyaníthatunk-e olly időt, mikor
Az ész világa minden népeket
Megjózanít és öszveegyesít,
S kiírt közűlünk minden bűnt s gonoszt?

Reménylek. Amit század nem tehet,

[1] Világosságát, fáklyáját.
[2] Egyiptom latin neve.
[3] Kábító mérgei.
[4] Az egyiptomi Apis-bika, szent állat.

Az ezredek majd megteendik azt.
De hinnem is kell; mert midőn, barátim!
Buzogni látom lelketek hevét,
Mely e nagy ügyre felken titeket,
S e szent szövetség láncába csatol,
Előre látom: mint terjesztitek
Hazánkban Delphi[5] égi kincseit
S az értelemnek nagy törvényeit;
Előre látom: mint leheltek éltet
A sziklamellbe és a holt ágyagba,
S mint jámborodnak a vad állatok
Előttetek, s mint omladoz rakásra
Az ész, igazság mennydörgő szavára
A zordon inség óriási tornya,
S mint hullanak le durva láncai.
Fogadjatok hát engem is, barátim!
Szent frigyetekbe; íme esküszöm,
Hogy áldozatlan kézzel nem jövök:
S ha gerlicéim és virágaim
Kedvelni hajlandók az istenek,
Tömjénitekhez szívesen teszem.

1815

Az a társaság, amelyhez Berzsenyi költői levelét intézte, azoknak a lelkes kispapoknak az önképzőköre volt, akik a pesti papnöveldében, a szintén ott nevelkedett Dayka Gábor nyomait követve, irodalommal foglalkoztak, és gyűjtésükkel hozzájárultak Berzsenyi első verskötetének megjelenéséhez (1813). A hálából nekik írt költemény már a felvilágosodás meggyőződéses hívének mutatja Berzsenyit. A felvilágosodás fényével szembe állítja „a hit vakító szentelt maszlagit", és az itt kihagyott részben elsorolja, milyen esztelenségekre ösztönözte a népeket a vallási fanatizmus. A végén ugyanaz a bizakodás zeng fel Berzsenyi lantján is, amely a XVIII. század felvilágosodottjait oly derűlátókká tette. Az óda ünnepélyes hangját Berzsenyi most a költői levél műfajába ültette át, és a jambikus időmértékes verselést alkalmazta.

Vitkovics Mihályhoz

(Részletek)

. . . Midőn Budának roppant bércfokáról
Szédülve Pestnek tornyait tekintem
S a száz hajókat rengető[1] Dunát,
A nagy Dunának tündér kertjeit

[5] Híres ókori görög jóshely. Istene, Appolón, a tudomány és művészetek pártfogója volt.

[1] Ringató.

És a habokkal küzdő szép hidat,
Melyen zsibongva egy világ tolong;
Midőn körültem minden él s örül,
S újabb meg újabb érzelemre gyújt;
Itt a tanult kéz nagy remekjei,
Ott a dicső ész alkotásai
Az élet édes bájait mutatják,
S mindazt előttem testesülve látom,
Amit magamban csak képzelhetek:
Kívánhat-é még többeket szemem?...

— — — — — — — — — —

Mi kell tehát több? Élni és örülni
S használni célunk, nem pedig heverni;
S a bölcs nyugalma háboríthatatlan
A pesti bálban s csörtetés között,
Mint a magányos rejtek árnyain.

Nyugodni, enni, inni és alunni
Lehet mezőn is; oh, de mint örüljek
Fákkal, füvekkel, ökrökkel sokáig?
Csupán szememnek tárgyi mindezek.
Szívemnek ember és rokon kebel kell,
Kivel vegyítse érzeményeit;
Elmémnek elme, mely megértheti,
S melyben sugárit tükröztetheti.

Van itt is ember, mond',[2] de milyen ember?
Ínség, gonoszság néz ki vad szeméből,
S lesújt pipádért, hogyha nem vigyázsz.
Szemét sötétség, vállát terh sanyarja,[3]
S utálja mindazt, aki boldogabb.
S mi szép mulatság látni izzadását?
Mi szép nekem még rajta szántanom
S aszott kezéből lesni sültemet?...

Barátom! a bölcs boldog mindenütt,
Az Hortobágyon, az Pesten, Budán,
Mert ő magával hordja kincseit;
De boldogabb ott mégis, hol körülte
A nyájas élet hinti kellemit,
És szíve, lelke tárgyát lelheti:

[2] Mondod (rövidítve).
[3] Teher sanyargatja.

Mint hol magába zárva él magának,
S csak álma tündérképét kergeti,
Mint egy vadonban bujdosó fakír.[4]
Rendeltetésünk nem magányos élet
S örök komolyság és elmélkedés,
Hanem barátság és társalkodás.
S nem a világi jókat megtagadni,
De józan ésszel vélek élni tudni
A bölcsességnek titka és jele...

1815

A felvilágosodott gondolkodás és pesti íróbarátainak meglátogatása felébresztette Berzsenyiben a vágyat a művelt társas életre. Erről vall episztolájában, amelyet Vitkovics Mihályhoz, Kazinczy „pesti triászának" egyik tagjához, a neves költőhöz írt. A költemény kihagyott részeiben pesti látogatásának emlékeit eleveníti fel.

Dukai Takács Judithoz

(Részlet)

Hogy a szelíden érző szép nemet
Letiltva minden főbb pályáiról,
Guzsalyra,[1] tőre[2] kárhoztatni szokta
A férfitörvény, vajjon jól van-e?
Igen: ha az csak úgy tekintetik,
Mint ösztöninknek szenvedő edénye
S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát, csak erre vagynak-e teremtve
Azok, kik embert szülnek és nevelnek;
Kik életünknek gyönge bimbait
Dajkálva őrzik forró keblöken
S véröknek édes nedviből itatják;
Kik szebb korunknak ékes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
S lelkünket égi érzésben feresztik;[3]
Kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölükbe vészik s dajka-karral
Vezetnek éltünk véghatárihoz,
S ölelve tésznek a halál ölébe,
Míg ott is újra vélünk egyesülnek?

[4] Hindu önsanyargató szerzetes.
[1] Fonásra használt eszköz.
[2] A tű régies alakja. Tűkre kárhoztatni: varrásra korlátozni.
[3] Fürösztik.

Oh, nagy s dicső cél van nekik feladva,
S rendeltetésök szebb mint a miénk!
De mint mehetnek nagy pályájokon
Bevont szemekkel s békós lábakon?
S kívánhatunk-e tőlük oly csudát,
Hogy céljainknak megfeleljenek
És lelkeinkkel öszvezengjenek,
Ha őket a vak gyermekségbe zárjuk?
A míveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A virtusokhoz[4] égi szárnyakon,
Ha delphi isten[5] önt sugárt belé,
Mely úgy kifejti lelkünk diszeit,
Mint éltető nap a virágkebelt.

Midőn csapongva ömledő dalod
Klavírod[6] érző hangjain lebeg,
Midőn nyilazva repdez ajkidon
Az ihletett szív s nyilt ész lángigéje,
Mely szívet-elmét egyaránt hevít:
Akkor, barátném, akkor érezem,
Mit veszte a föld durva gyermeke,
Hogy a Teremtő legbecsesb alakját,
Kinek kezébe szívünk adva van,
Játéka, kénye rabjává alázta!...

1815

Dukai Takács Judit (1795—1836) az első magyar költőnőink egyike volt, Berzsenyinek — felesége révén — rokona. Hozzá intézett költői levelében megkapó módon nyilvánul meg a nőkről alkotott későbbi felfogása, amely már a felvilágosodás hatását mutatja.

Napóleonra

Nem te valál győző, hanem a kor lelke: szabadság,
Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
A népek fényes csalatásba merülve imádtak,
S a szent emberiség sorsa kezedbe került.
Ámde te azt tündér[1] kényednek alája vetetted,
S isteni pálmádat váltja töviskoszorú.
Amely kéz felemelt, az ver most porba viszontag;
Benned az emberiség ügye boszulva vagyon.

1814

[4] Erényekhez (latin).
[5] Apolló, a művészet és tudomány istene.
[6] Zongoraszerű hangszer.
[1] Szeszélyes.

Berzsenyi felvilágosodott történelemszemléletét bizonyítja Napóleonról distichonokban írt epigrammája. A nagy hódítóban azt bírálja, hogy zsarnoki módon visszaélt a szabadsággal. Ezért buknia kellett.

A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól

HIÁNYOS NÉPSZERKÖZET

(Rövidítve)

...A mezei szorgalomnak és népboldogságnak előszámlált és még sok elő nem számlált akadályai között, egyik legbelsőbb, legágazatosb veszélye az, hogy a nép igen megoszlik, magát és erejét nem egyesíti, hanem inkább minden ember különvál, mindenik magára hagyatik, s mindenik a maga gyarló esze, vagy többnyire esztelensége szerint üti-véti az emberiség legfontosabb és legnehezebb mesterségét a — mezei gazdaságot.

Pedig én azt hiszem, s teljes megfontolás után hiszem, hogy mind a mezei szorgalmat, mind az egész népboldogságot csak úgy lehetne legfőbb tetőre emelni, ha a mezei gazdaságot nem egyes gyarló emberek, hanem olyan népegyesületek[1] folytatnák, melyekben mindenkor megvolna minden, ami a mezei szorgalom legfőbb céljaihoz megkívántatik.

A mi népegyesületeink avagy faluink, csak oly hiányos szerközetűek, hogy azokban a kunyhók igenis össze vagynak ugyan tömve; de az emberek, megoszlott érdekeik miatt mégis nagyon távol vagynak egymástól, s többnyire a legközelebbi szomszédok leggyakoribb ellenségek, kik a helyett, hogy egymásnak segédtársai volnának, inkább egymást rongálják, s ritka szerencse, ha nem egy falu lakosai között, de ha csak egy kunyhó nyomorékai között is van valami egyetértés.

Az ily oszlott érdekű társaság nem egyéb, mint az egymással ellenkező érdekek örök harca, úgy hogy itt gyakran több vesződsége van a gazdának embertársaival, mint a gazdasággal...

Ugyanazért mindezek szerint is, újra csak azt kell hinnem és mondanom, hogy a mezei szorgalmat és népboldogságot egyedül az által lehetne legfőbb tökélyre juttatni, ha a földművelő népet valami célirányosb egyesületekbe szerköztetnők.

Egyesülhetne... a jobbágyság és szegény nemesség különbféle tágabb és szorosabb szerközetekben, p. o.[2] tágabb egyesületi szerközet lenne az: midőn minden falu többféle összeadásból és közre tett munkákból oly köz gabna- vagy pénztárt állítana, melyből a

[1] Közösségek, társaságok és szövetkezetek.
[2] Példának okáért (például).

szükségben lévőket, illendő kamat mellett segítené, s az egész tárt úgy használná, hogy az időről időre mindenkor gyarapodnék; mely szerint az ily köztár idővel annyira nevelkedhetnék,[3] hogy azáltal a nép örökre biztosítva és mentve lenne sok eddigi inségeitől.

Szorosabb népegyesület lenne az: midőn a nép annyira egyesülne, hogy az egész gazdaságot, a vének kormánya alatt, egyesült erővel folytatná, melynek minden jövedelmeiből minden ember, a maga közre adott pénze vagy munkája szerint, venné ki részét.

Legszorosabb és legjobb egyesület lenne pedig az: midőn a nép nemcsak az egész gazdaságot közerővel űzné, de még konyhát és asztalt is közösen tartaná, s azáltal magából egy nagy háznépet formálna. Az ily egyesület nem csak azt nyerné, hogy minden költsége képzelhetetlenül megkevesednék; nem csak azt, hogy így majd minden asszonyt munkára fordíthatna s azáltal az egész néperőt megkettőztetné; de nyerné még azt is, hogy így az öregek figyelme alatt folyó nyájas életből oly patriarkális világ fejlődnék, melynél szebbet és jobbat képzelni nem lehet...

1885

Berzsenyi, a jó gazda, Széchenyi *Hitel*-ének (1830) hatása alatt kezdett foglalkozni elméletben a mezőgazdaság (a mezei szorgalom) kérdéseivel. Mezőgazdaságunk fejlődésének akadályait a népsűrűség egyenlőtlenségében, a középbirtokosi rendszerben, a parasztság műveletlenségében, az elavult munkamódszerekben és végül a széteső egyéni gazdálkodásban látta. Ezért ajánlotta a jobbágyok és a kisnemesek közös gazdálkodását. A szemelvény befejező része rávilágít arra, hogy Berzsenyi tulajdonképpen a törzsi életre emlékezik vissza, amelyben a családfő (a pátriárka) közös asztalnál étkezett házanépével. Ez volt a társadalmi eszménye a patriarkális népiesség íróinak is.

FAZEKAS MIHÁLY

1766—1828

A kelletekorán[1] jött csendes esőhöz

Óh hozott isten, gyönyörű esőcske!
Óh be jókor jössz, ihol a reménység
Máris elkezdett vala csüggedezni
Gyenge hitünkben.

[3] Növekedhetne.
[1] A szó eredeti értelmében: jókor, idejében, kellő időben.

Már az ég boltját sikeretlen ércnek
Képzelénk, a fű hegye minthogy onnan
Harmatot nem nyert, szomorún elaszva[2]
Mind lekonyúla.

Fellegek helyt már levegőnket a por
Őgyelíté fel,[3] hogy az útazóknak
Mind szemét, száját bekeverje piszkos
Rajzolatokkal.

Jókor értél hát, kis esőcske! látod!
Mennyi sínylődőt hozol új erőre!
És ki nem dicsér? Csak az, aki búzát
Vett nyereségre.

Ő gyaláz, mert a gabonának árát
Megtöröd, s amit beszedett, nyakán vész.
Add, uram! hogy rádohosodjon, a nép
Rá ne szorúljon.

Ess tehát, kedves kis eső! locsolgasd
A megíjedt nép sanyarú vetését,
Hallod! áldottnak nevez a szegénység,
Ess, kis eső, ess!

A *Lúdas Matyi* írójától mindössze vagy hetven lírai vers maradt fenn, és közülük a költő életében alig egy-kettő jelent meg nyomtatásban. Fazekas lírai költeményei azonban megérdemlik, hogy számon tartsuk őket, mert mindegyikben van értékes mondanivaló, és formai szempontból is változatosak. Itt közölt versét is a természet és a nép szeretete s a kifejezés kedvessége jellemzi.

Lúdas Matyi

KEREKES FERENC VERSES ELŐLJÁRÓ BESZÉDE

a Lúdas Matyi első kiadásához

E munkácskának ki legyen szerzője, ha kérded,
Nem tudom: az bizonyos, hogy az én kezeimbe csak így jött
Név nélkül; nekem egy szomszédom hozta az Erdő-
Hátról,[1] vagy honnan, hogy jó lesz rajta nevetni
Majd borozás közben. Igaz is: mert rajta nem egy két

[2] Elszáradva.
[3] A levegő felhő helyett porral vegyült.
[1] Erdő-hát: az Alföld és a hegyvidék határán elterülő vidékeket szokták erdőhátnak nevezni.

Vídám estvéket tölténk; még Marci kanász is,
A ki nagy Á-t se tanult soha, sokszor majd megütötte
A guta, úgy röhögött: „No ilyet soha, gazd'uram, — úgymond, —
Még a hetvenedik nagyapámnak lelke se hallott.
Beh furcsán perdül; pedig a sor vége nem úgy megy,
Mint a nótában szokták. Osztán meg akárki
Írta, uram! de gonosz csontnak kell lenni, ugyancsak
Tudja mikíp szokták". Így ítélt Marci tudatlan
Fővel; mások még több szépet láttak ezen kis
Munkában, de kivált, a többek közt, nekem a sok
Körmönfont magyaros szólás formája, meg a nagy
könnyűség, elmés lelemény, természeti festés,
Mellyek ezen kisded munkát kedveltetik, egybe
Úgy szívembe hatott, hogy azonnal, mint Matyi, én is
Háromszor tettem fogadást, hogy közre-bocsátom
A furfangos eszű Lúdas Matyi tetteit és már
Szükség, hogy szavamat teljesítsem, mint magyar ember.
Ebből áll az egész dolog, amit mondani szükség
Volt, legalább annak véltem. Most útra bocsátom
A Matyit, országot hadd menjen látni; ne féljen
Döbrögi úr, mert ő már többször nem veri ám meg.
Írtam — — — JOBBOTTHON — — Egy kancsó jankai mellett —

A kiadó.

A szerző az olvasóhoz

Hajdann ütlekkel[2] magyarázták a mi atyáink,
Hogy mi az alsó rend[3] törvénye? kinél az igazság?
Aki erősebb volt, ugyanaz kényére bitangolt.
A lepocsékolt nép dühös indúlatja kanóccal
Adta jelét olykor bosszújának, de oroszlán
Szíve kevésnek volt, hogy mint Matyi visszapofozza,
Ami goromba csapást vett a zabolátlan erőtől.

Elmúlt a vad idő; ki van ennek szabva határa,
Szintúgy, mint annak; szent a törvény; s az igazság
Fennyen hordja fejét, mert van bizodalma hazánknak
Bölcs fejedelmeiben. Bátran eleresztem ezért én
Döbrögi Mátyássát, mint medvét, melly vadonából
Emberi kézre kerül, és már gazdája dudáján
Úgy illeg, billeg, hogy rajta akárki nevethet,
Senki fiának sem lévén oka tőle szepegni.

[2] Üteggel.
[3] A jobbágyság, a nép.

Bécsbe ugyan hírem nélkül szöke pőre gatyában
És boglyas fővel; most én csimbókba kötözve
Fürtjeit és e kis kacagánkát vetve nyakába,
A korhelyt fogadott apjának visszabocsátom.

Debrecenből Január 12-én 1816-ban
F. M.

Fazekas 1804-ben írt és kéziratban terjedt *Lúdas Matyi*-ját a költő egy földije, Kerekes Ferenc joghallgató adta ki először Bécsben. A szerző nevét ő sem ismerte. Abban az érdekes előszóban, amelyet a mű elé írt, megemlíti Marci kanász tetszésnyilvánítását. Ez bizonyság arra, hogy a nép is élvezte és megértette a *Lúdas Matyi* mondanivalóját, sőt Marci azt is észrevette, hogy a költemény rímtelen („a sor vége nem úgy megy, mint a nótában szokták"), és ritmusa sem a szokásos („beh furcsán perdül").

Fazekas 1815-ben átdolgozta művét, és most már maga is kiadta, előszót írva eléje. Ennek első része beszédesen bizonyítja Fazekas forradalmi szándékait: a helyi gyűjtogatások helyett a sérelmet oroszlánszívűen megtorló Matyit állította példaképül a nép elé. Második része gúnyos gyanúelhárítás. Harmadik részében a bécsi kiadásra céloz, és szellemes formában adja tudtul, hogy azóta átjavította költeményét.

KATONA JÓZSEF

1791—1830

Bánk bán

(Kötelező olvasmány)

Mi az oka, hogy Magyarországban a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?

(Részlet)

... Negyedik akadály a *cenzura.*[1] Ha valahol, úgy bizonyára Magyarországon ez szegi nyakát minden szépnek és nagynak (*drámákról* szólunk). Annyira határok közé tétetve véli magát a cenzor,[2] hogy maga ezek közül határozatlanságba esik. Az elöljáróság kiadja ugyan néki a zsinórmértéket (mely mintegy ezen épülhet: hit, felsőség, szemérem), de ő tartván attól, nehogy lábát megüsse, félelemből irgalmatlanul kaszabol. Nem azon sopánkodok én, hogy egy agyafúrt fickónak vallás, fejedelem és főképp a papság ellen való hányakodása megzaboláztatik, és játékában egy utcabéli korcsot ha-

[1] A sajtótermékek hatósági ellenőrzése.
[2] Bíráló, ellenőrző.

jatborzasztó káromkodásokkal nem karakterizálhat[3] ... De a századok lelkei nyomattatnak le, ha azokra az (egyébként legigazibb hívségű) író a mostani körülmények köntösét kéntelen aggatni. Midőn én egy erkölcstelenséget útáló *Feliciánust* indulatjának illő polcára viszek, midőn egy Bánk bánt megölt becsületének omladékira felállítok, hogyan szedhessem én kiszabott kótára fájdalmamat? Én vagyok Bánk, én Felicián! Miképp lehessek én csak tűrhető mértékben is az, ha minden harmadik felkiáltásnál e gondolat, hogy *csak író vagyok*, kiver élemből? Ez nem história, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok, én, a XIII. században élő hatalmas Bánk, kinek tenyerére koronák tétettek le; — én, Zách Felicián, aki megfertőztetett magyar becsületéért egy királyi háznépet akar eltörölni. A cenzor nem a századok lelkét, hanem a jelenhez való hasonlatot (correlációt) tekénti. Így Petur bán, aki az 1213. évben ezt mondhatja: „Görög, gubás, bojér, olasz, német, zsidó nekem, mihelyst fejét a korona díszesíti, mind egy az, mert szent előttem a királyom, és az asszonyt becsülöm, de annak engedelmeskedni nem tudok!" — most midőn az asszonyi örökösödés, a Pragmatica Sanctio felállt, mit szóljon? Pedig szóllani kell neki, mivel az egész háborodásnak oka a magyarok jussaiba belemarkoló és férje pálcájához nyúló királyné* ...

* Bánk bánom nem engedődött meg *az eléadásra*, hanem csak *a nyomtatásra* — miért? királynégyilkolás végett? vagy hogy helylyel-hellyel az érző ember keserűen felszóllal? nem! csak azért, mivel Bánk bán nagysága meghomályosítja a királyi házét. Teszem már most (noha ez inkább recenzióra,[4] mint a cenzúrára tartozna), hogy Bánk, kinek lépései alatt reng Magyarország, sokkal csekélyebb volna: nem a másik extrémbe[5] esne-e az ember, és a cenzúra azt hengerítené elé, hogy egy hitvány jobbágy miként döfhet koronás főbe? holott így egy hatalmas, egy királyi Bánk nem mint jobbágy öl, hanem mint élet-halál ura, hazájának és becsületének teszi meg, mint vetélkedő vetélkedőjén, a maga erőszakos áldozatját.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

... Az igaz (látjuk), hogy a tele has ritkán dolgozik — jobban énekel az éhező kanári — az ember örül annak, ha munkája kézzel fogható figyelmet érdemel; mert ez új munkára teszi gondját nyugodttá. De ha a madár látja, hogy hasztalan esik fütyürézése, élelméről gondolkozik és — elhallgat.

[3] Jellemezhet.
[4] A bírálatra.
[5] Végletbe, szélsőségbe.

Katona nevezetes dramaturgiai (a drámai műfajokkal és előadásukkal foglalkozó) értekezése 1821-ben jelent meg a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain. Az író már levonta a szomorú tanulságokat a magyar dráma sorsából, és abbahagyta drámairói működését. Azok között az okok között, amelyekben a magyar drámairodalom (a játékszíni költőmesterség) fejlődésének akadályait látta, a legfontosabb egyike a cenzúra. Igen érdekes kiváló drámaírónk vallomása az alkotás lélektana szempontjából is: elmondja, hogyan élte bele magát hőseinek alakjába.

Fontos a szöveghez fűzött jegyzet is, mert világosan bizonyítja, hogy Bánkot valóban nemzeti hősnek akarta megformálni, nem pedig csak egyéni bosszúállónak. A hatodik akadálynak a jutalom, az anyagi támogatás hiányát tartotta. Erről szól idézett híres mondata.

VI. fejezet

A reformkorszak első évtizedének irodalma

1825—1840

ALEKSZANDR SZERGEJEVICS PUSKIN

1799—1837

Falu

Köszöntlek, kis falum — hozzád hozott az út,
Békesség, munka és ihlet örök tanyája,
Hol önfeledt tünődés tengerébe fut
Napjaim láthatatlan árja.
Tied vagyok, nem kell a hangos és hazug
Udvar pompája és a vad tivornya gőze. —
Itt hallgat a mező, csak tölgyek lombja zúg,
Elönt a csönd: szabad gondolatok szülője.

Tied vagyok; szeretem hallgatag
Kertjeid lombját és virágját
S a rétet, hol széna erős illata száll át,
S cserjék között rohan a csillogó patak.
Előttem mindenütt élénk és tiszta képek
Itt látok két halastavat, tündéri kéket,
Rajtuk halász fehér vitorlája ragyog;
Mögöttük: dombsor és szántóföld-szalagok,
Parasztházak, szétszórva, távol —
Nedves parton nyáját terelgeti a pásztor,

Itt: szárnyas szélmalom, füstös karám amott —
A föld s az ember ég a munkaláztól.
Istenként alkotok külön törvényt magamnak
Itt, hol nem villan rám gyanakvó, vizsla szem:
Őszinteség fényében fürdik életem,
Vádak, rágalmak itt haragra nem ragadnak,
A tisztán buggyanó szót szomjan issza lelkem,
S azt a másik világot nem kell irigyelnem,
Ahol az egyszerű szépséget megvetik,
S a gonoszság arany díszben pöffeszkedik.

S felétek fordulok most, messzi századok,
Fülembe zendül jósigétek:
Szabad, teremtő, tiszta kort ígértek,
S a tétlenség ellen fellázadok. —
A gondolat, mit belém dobtatok,
Agyamban érik, szívemben dobog,

Mert gondok terhe itt a lelket mélybe rántja,
Hol csírázik a föld, s virágzik hegy s a rét:
A néma arcokon szemem döbbenve látja
A szellemi szegénység gyilkos bélyegét.

A végzet országunk vesztére tört:
Gonosz, kemény gazdát küldött a nép nyakára,
Övé a törvény és övé a föld
S hiába sóhajtás és könnyek árja —
A szörnyű rabtartó dühöng, vad ökle döng,
Megretten a paraszt, sápadt feje lehorgad —
Éden lehetne itt, s a gaz pokol vad
Szeszélye mindent romba dönt.

A korbács csattog, s mindent sírba űz,
Itt görcsös bénaság nyűgöz le szívet, elmét;
Azért virul ki itt a gyönge szűz,
Hogy benne a kényúrnak kéje-kedve teljék.
Nem azért serdül ifjúvá a gyermek,
Hogy otthon istápolja[1] vénhedt szüleit:
Elviszik, belőle minden érzést kivernek,
S harctérre vonszolják, hol öl, vagy megölik.

Ó, ha a szíveket megrendítené a hangom!
Vagy bennem is csak meddő vágyak lángja ég?
Csak küzdenem szabad? s nem engedné az Ég,
Hogy eszméim csapatja diadalt arasson?
Megérem-é, hogy új korszak köszönt a népre,
Megdől a cári önkény és a rabszolgaság?
Barátaim, vajon megláthatom-e végre
A szent szabadságnak tündöklő hajnalát?

1819

[1] Segítse, ápolja megvénült szüleit.

Puskin 1819 nyarán édesanyja birtokára utazott, Mihajlovszkoje faluba. Ennek az utazásnak hatására írta *Falu* című versét. A költemény kézzel írott formában hamarosan elterjedt egész Oroszországban. Nyomtatásban először 1870-ben jelent meg.

Szabadság magvetője

Szabadság árva magvetője
Hajnalban mentem a mezőre,
Hogy tiszta kézzel jó magot
A barázdába szórjak ott.
De csak időmet pazaroltam:
Élő magot holt rögbe szórtam,
Reményem, tervem elfagyott.

Legeljetek békén, ti népek!
Baromból — ember? Nem, soha!
Vágni vagy nyírni kell csak őket!
Mert minden csorda-nemzedéknek
Korbács a jussa és iga!

1823

A költő ebben a versében már túlmegy a dekabristák politikai programján: nem nemesi forradalmat akar, hanem széles körű népi mozgalmat. Költői hivatását éppen a szabadság gondolatának hirdetésében látja. Keserű kifakadásának oka az orosz nép öntudatlan béketűrése, forrása pedig a nép végtelen szeretete.

Emlékművem

Áll már emlékművem: nem emberkéz faragta,
És dudva sem lepi be útjait soha,
Égnek szegett fejét felnyújtja, magasabbra,
Mint Sándor emlékoszlopa.[1]

Nem, nem halok meg én egészen — énekemben
Ott lüktet szellemem, ha testem már nem él,
Hírem ragyog, amíg a földi téreken lenn
Költő csak egy is dalra kél.

[1] I. Sándor cár emlékműve a pétervári (leningrádi) Téli Palota előtt.

Nevemet ismeri Oroszhon messzi tája,
Széltében emleget a soknyelvű haza,
A büszke szláv, a finn, a tunguz, s kinek tanyája
A sztyepp, a kalmük[2] nép fia.

Népem szívébe zárt, ott folytatódik éltem,
mert ahhoz szólt dalom, mi benne nemesebb,
Mert zord napokban a szabadságról beszéltem,
És szántam azt, ki elesett.

Menj, Múzsám, hát s ügyelj csak istened szavára,
Ne fájjon sérelem, babérért ne epedj!
Ne halld a gúny szavát, a tapsokat se várjad,
S a balgákkal ne pörlekedj.

1836

Költeménye címében és néhány sorában Puskin Horatius (i. e. 65—8.) egyik ódájára céloz, amelyben a híres római költő arról ír, hogy nem hal meg egészen, mert befejezte ércnél maradandóbb emlékművét. Ez az emlékmű: költészete. Halhatatlan érdemét abban látja, hogy római földön meghonosította a görög verselést.

Puskin halhatatlanságának forrását nem verseinek formai tökéletességében, hanem eszmei gazdagságában, nemes harcosságában látja. Meg nem alkuvóan hirdeti népének a szabadságot a rabság szomorú századában. Ezért fogadta szívébe soknyelvű hazája.

Jevgenyij Anyegin

(Részletek)

Első szemelvényünk bemutatja Anyegin neveltetését, a nagyvárosi orosz arisztokrata ifjúság léha életét.

... Anyegin, kedves jóbarátom,
A Néva-parton született,[3]
Te is? Vagy ott fényeskedett
Az ifjúságod? — szinte látom!
Ott rám is sok víg óra várt,
De észak rossz nekem, csak árt.
Példásan szolgált apja régen
S adósságát növelve élt,
Adott három bált minden évben,
S a végén tönkrement ezért.

[2] A cári Oroszország népei.
[3] Vagyis Szentpétervárott. (Ma: Leningrád.)

De sorsa Jevgenyijt kegyelte:
Először egy *Madame*[1] nevelte,
Majd egy *Monsieur*[2] kezébe jut;
A kedves, bár pajkos fiut
Szegény *Monsieur l'Abbé* nem ölte,
A könnyű óra játszva telt,
Így oktatott és így nevelt,
Kemény morállal nem gyötörte,
Ha rossz volt, enyhén szidta le,
S a Nyári-kertbe[3] járt vele.

S mikor jött lázas ifjúsága,
Sok bús és édes érzelem,
Sok vágy s reménység szomjúsága,
Elcsapták *Mônsieurt* hirtelen. mösiöt
Hősünk szabad. Ez drága napja,
Haját divat szerint nyiratja
És felvesz egy dandy-s[4] ruhát,
S örül, világ, hogy végre lát.
Tud franciául udvarolni,
Sőt írni is jól megtanult,
Könnyű lábbal táncol mazurt,
És fesztelen tud meghajolni.
Kell több? S jóhíre terjedez:
Értelmes, kedves ifjú ez.

Így-úgy csak tágul szemhatárunk,
Fel-felszed egyetmást az ész,
Tanultsággal csillogni nálunk,
Istennek hála, nem nehéz.
Sokan — szigorúak és kimértek —
Anyeginunkról így ítéltek:
Tanult fickó, csakhogy pedáns,
Egyébiránt nem érte gáncs,
Mert hozzászólni társaságban
Minden tárgyhoz könnyen tudott,
S szakértő képpel hallgatott
Komoly, nagy gondolat-tusákban;
Epigrammban szikrát csiholt,
S gyakran fakasztott nő-mosolyt.

[1] Madame (mádám) szó szerinti jelentése: hölgy, francia nevelőnő.
[2] Monsieur (moszjő) francia nevelő. Szó szerinti jelentése: úr. — Abbé: francia pap.
[3] Pétervár híres parkja.
[4] Dandy (dendi): ficsúr.

Második szemelvényünk Anyegin falusi életéről és környezetéről ad képet Tatjánával való megismerkedése előtt.

Hősünk unalmának tanyája
Falu volt, bájos környezet,
Ártatlan élvezet barátja
Csak áldaná, hogy ott lehet.
Öreg kastély állt egymagában
Szelet-fogó hegy oldalában,
Folyó felett. Szemben vele
Zöld rét s arany rög tengere
Tarkállt-virult a messzeségben,
Faluk villogtak, itt-amott
A réteken nyáj ballagott,
Bozótos kert sűrűn, sötéten
Vetette mély árnyékait;
Dryadok[5] álmodoztak itt.

Komoly kastély, a törzse régi,
Időt-állót rakott a múlt,
Csendjét tömör fal féltve védi,
Stílust a bölcs múlttól tanult.
Magas terem minden szobája,
Bennük sokszínű csempekályha,
Cárok képmása, több falon,
Selyem-tapétás, vén szalon.
Ma már ez mind halott kor őre,
Avult, s nem is tudom, miért.
Anyeginnak sokat nem ért,
Neki nem sok kellett belőle,
Mindegy volt, hogy hová nyitott:
Újban s óban csak ásított.

Hol kulcsárnéjával előde
Pörölt jó negyven éven át,
És ablakán a legyet ölte,
Magának ott fogott szobát.
Szerény, tölgypadlós otthonában
Két szekrény, egy asztal s divány van.
Tintának nincsen foltja itt.
Anyegin a szekrénybe nyit:
Itt költségnaplót rejt a polca,

[5] Erdei nimfák, tündérek.

Ott pálinkákból hosszú sort,
Több korsó édes almabort,
Ott naptárt — ezernyolcszáznyolcra —
A bácsi sűrű gondban élt,
Más könyvbe nézni rá sem ért.

Így földesúrkodott magában,
S csak időtöltés-számba ment,
Hogy eltervezte: birtokában
Reformál, új rendet teremt.
S a puszta bölcs gondolkodója
A robot-súlyt könnyebb adóra.
Obrokra[6] változtatja át,
A jobbágy áldja jobb sorát.
Úri fészkén dúl-fúl miatta
S romlást orront a nagyokos,
Számító szomszéd birtokos,
Másutt a hírt mosoly fogadta.
S minden szomszédja súgja már:
Veszedelmes csodabogár.

Kezdetben jöttek nyakra-főre,
De a hátsó-lépcső bevált,
Lovásza felkészült előre,
S a doni mén nyergelten állt,
Ha úti porban, úti sárban —
Jöttek családi nagy batárban[7]
Ez már önérzetükbe mar
S a barátság meghal hamar.
„Bolond szomszéd, nem ért a szóból.
Szabadkőmíves. Bajt akar.
Szólóban vörösbort nyakal,
Asszonynépnek kezet sem csókol,
Igent mond és nem-et,
És nem tesz hozzá kérem-et".

Harmadik szemelvényünk Tatjana neveltetését és környezetét rajzolja meg.

Tatjana volt Olgácska nénje...
Versben szokatlan név lehet,
Először én oltom regénybe
Itt ezt az egyszerű nevet.

[6] Obrok: dézsma.
[7] Üvegezett hintó.

S miért ne? Báj van benne, dallam,
Bár érzem: elválaszthatatlan
A névtől régi múlt szaga
S cselédszobánk hangulata.
Valljuk be, nincs ízlés minálunk,
S ízlés nélkül adunk nevet
(Ne is említsünk verseket);
S a műveltségben rosszul állunk.
Mit kaptunk tőle? Rossz szokást:
Finnyáskodást és semmi mást.

Tatjana volt tehát. Hugával
Szépségben nem mérkőzhetett:
Ő frisseséggel, rózsabájjal
Nem fogta meg figyelmedet.
Vadóc, bús, félénk, zajra rebben,
Mint szarvasgím a rengetegben.
Családi körből is kiüt,
Idegen ott is, mindenütt.
Szülőinek nem hízelegne,
Nincs nyájaskodó mosolya;
Mint kislány sem vegyült soha
Ugráló, víg gyermekseregbe,
Ablak-sarokban elvonul,
S elül egész nap szótlanul.

Merengés — ez volt néma társa,
Merengett már mint kisgyerek,
Vidéki életét varázsa
Álmokkal szépítette meg.
Tűvel nem volt egy percre dolga,
Dob-ráma vásznához hajolva
Kényes keze nem hímezett
Selyemmel cifra díszeket.
Babás kislányban jó előjel
A sok mamás parancs-adás:
Játékkal formáló hatás,
Illemtudássá nő idővel;
Azzal, mit anyja mond neki,
Babuskáját dédelgeti.

Ilyenhez nem vonzotta kedve,
Babát kezébe nem fogott,

Divatról, városról fecsegve
Babával nem társalkodott.
Kedvét a csínyekben sem lelte,
A rémtörténet érdekelte;
Ha tél volt, éj volt és sötét,
Az fogta meg jobban szivét.
Mikor dajkájuk összeszedte
Olgusnak künn a társakat,
Széles mezőn nem játszogat.
A kergetősdit nem szerette
Untatta lárma és zsivaj,
Szilaj játék, csengő kacaj.

Szeretett az erkélyen álva
Felvillanó fényt várni meg,
Ha foszlik már az éj homálya
S halványul a csillagsereg,
Szín játszik már a földszegélyen,
Szél jön, hajnalfutár, s a szélben
Lassan megnő a virradat.
Télen, mikor homály alatt
A fél föld hódol még a csendnek,
S a renyhe csendben idelenn
Még napkelet lustán pihen,
S ködös holdfény-foltok derengnek,
Ő mozdul már, órája ez,
Gyertyája lángja lengedez.

Az érzelmes regényt imádja,
Mindent pótolt a könyv neki,
Richardson[8] képzeletvilága
És Rousseau gyönyörködteti . . .

TATJANA LEVELE ANYEGINHEZ

Negyedik szemelvényünk a világirodalom legszebb szerelmes levelét, Tatjana vallomását tartalmazza.

Én írok levelet magának —
Kell több? Nem mond ez eleget?
Méltán tarthatja hát jogának,
Hogy most megvessen engemet.
De ha sorsom panasz-szavának

[8] Richardson (ricsádzon) angol író (1689—1761); a moralizáló angol családi regény megalapítója.

Szívében egy csepp hely marad,
Nem fordul el, visszhangot ad.
Hallgattam eddig, szólni féltem,
És higgye el, hogy szégyenem
Nem tudta volna meg sosem,
Amíg titokban azt reméltem,
Hogy lesz falunkban alkalom,
S hetenként egyszer láthatom;
Csak, hogy halljam szavát, bevallom,
Szóljak magához, s azután
Mind egyre gondoljak csupán,
Éjjel-nappal, míg újra hallom.
Mondják, untatja kis falunk,
A társaságokat kerüli;
Mi csillogtatni nem tudunk,
De úgy tudtunk jöttén örülni.

Mért jött el? Békességesen
Rejtőzve mély vidéki csendbe,
Tán meg sem ismerem sosem,
S a kínt sem, mely betört szívembe;
Tudatlan lelkem láza rendre
Enyhülne tán s leszállana,
S akit szívem kíván, kivárva,
Lennék örök hűségű párja
S családnak élő, jó anya.

Másé!... A földön senki sincsen,
Kinek lekötném szívemet.
Ezt így rendelte fenn az isten...
Tied szívem, téged szeret!
Ó, tudtam én, el fogsz te jönni,
Zálog volt erre életem;
Az égieknek kell köszönni,
Hogy sírig őrzőm vagy nekem...
Rég álomhős vagy éjjelemben,
Látatlan is kedveltelek.
Bűvöltek a csodás szemek,
Rég zeng hangod zenéje bennem...
Nem álom volt, színezgető!
Beléptél, s ájulásba hullva,
Majd meglobbanva és kigyúlva
Szívem rádismert: ő az, ő!
Nem a te hangod szólt-e újra,

Ha egy-egy csendes, bús napon
Inséges szivekhez simulva
Vagy imádságban leborulva
Altattam égő bánatom?
Nem te vagy itt árnyék-alakban,
S nézel reám e pillanatban
Az áttetsző homályon át?
Nem te hajolsz párnámra éjjel,
Suttogsz: szerelemmel, reménnyel
Enyhíted lelkem bánatát?
Ki vagy? Őrangyal vagy te, féltőm?
Vagy ártóm és gonosz kisértőm?
Döntsd el hamar, hogy lássak itt.
Lelkem talán csak vágya csalja,
Tapasztalatlanság vakit,
S az égi kéz másként akarja...
Hát jó. Sorsom gyanútlanul
Gyónásommal kezedbe tettem,
Előtted könnyem hullva-hull,
Könyörgök: védj, őrködj felettem...
Gondold el, mily magam vagyok,
Nincs egy megértő lelki társam,
Így élek néma tompulásban,
Én itt csak elpusztulhatok.
Várlak: emeld fel árva lelkem,
Nézz biztatón, ne adj te mást —
Vagy tépd szét ezt az álmodást
Kemény szóval. Megérdemeltem.

Végzem! Átfutni nem merem,
Megöl a félelem s a szégyen,
De jelleme kezes nekem,
Bízom: a sorsom van kezében...

Utolsó szemelvényünk az *Anyegin* zárójelenetét közli, amelyben Tatjana — hű feleségként — visszautasítja Anyegin föltámadt szerelmét.

„Elég; keljen fel — halk a szó —
Úgy érzem, nyíltan kell beszélnem.
Anyegin, emlékszik, mikor

Együtt látott a hársfasor,
S én ott türelmesen, szerényen
Hallgattam oktató szavát?
Most én leckéztetem magát.

Ifjabb voltam, s tán jobb lehettem
Találkozásunk idején,
Anyegin, szívemből szerettem,
S szívében mit találtam én?
S válasz mi volt? Szigorúsága.
Egy halk leány szerelme, vágya
Nem is volt újság, ugye, nem?
Ma is meghül még — istenem! —
Vérem hideg, feddő szavától
S szemétől... Nem hibáztatom:
Nemes szándékú volt nagyon
A szörnyű órában, s magától,
Amit tett, nem volt helytelen:
Köszönöm, hogy úgy bánt velem...

Akkor, mélyén a nagy magánynak,
Hová hiú hír el sem ért,
Ugye, nem tetszettem magának?...
Miért üldöz most itt? Miért?
Miért fordult felém figyelme?
Azért, mert nagyvilági helyre
Emelt a sors, estélyt adok,
Gazdag s előkelő vagyok?
Mert férjem megrokkant csatákban,
S az udvar bennünket szeret?
S ha szégyen érne engemet,
Megtudnák mind a társaságban,
S rosszhírem vinné szerteszét
A győztes csábító nevét?

Sírok... Ha azt a régi Tanját
El nem feledte, tudja meg:
Inkább tűrném érzéshiányát,
Szavát, mely érdes volt s rideg,
Kioktató hangjának élét,

Mint ezt a sértő szenvedélyét,
A leveleket s könnyeket.
Akkor másként viselkedett,
Fiatal álmom szánva nézte,
Tisztelt egy lányt. Ez volt a múlt...
De most! — lábamhoz mért borult?
Milyen gyarló érzés igézte?
Ily hűvös észt s ily szivet
Gyarlóság rabbá hogy tehet?

A pompa s fény káprázatában
Házam s estélyes életem,
Sikereim a társaságban:
Csak talmi díszem, megvetem...
Itt hagynám ezt a torz világot,
Itt ezt az ócska mascarade[9]-ot
S vállalnám fény, zsivaj helyett
Könyv-polcomat, vad kertemet,
Múltam szegényes házatáját,
A kedves helyet és szobát,
Ahol megismertem magát,
A temető csendes magányát,
Hol egy kereszt áll hűs helyen,
S lomb közt szegény nyanyám[10] pihen.

A boldogsághoz mind a ketten
Közel jártunk! De közbeszólt
A sorsom, ő diktálta tettem,
Mely meglehet, könnyelmű volt.
Anyám sírt, úgy kért, úgy kívánta,
Hogy már szegény Tanja se bánta,
A kockát róla hogy vetik...
És férjhez mentem. Most pedig
Menjen, kérem, ne is kövessen;
Tudom, hogy lélekben nemes,
Becsületes, önérzetes,
Szeretem még (mit rejtegessem?),
De másnak szánt a sors oda,
S hűtlenné nem leszek soha."

[9] Álarcos bál; ejtsd maszkárád.
[10] Dajkám.

NYIKOLÁJ VASZILJEVICS GOGOL

1809—1852

A revizor

(Részlet)

II. felvonás 8. jelenet

Hlesztakov; polgármester. (A polgármester egy lépést jön előre, aztán megáll. Mind a ketten egy pillanatig ijedten néznek egymásra, aztán lesütik szemüket.)

POLGÁRMESTER *(összeszedi bátorságát, és katonásan köszön):* Jó napot.

HLESZTAKOV *(meghajol):* Alás' szolgája.

POLGÁRMESTER: Bocsánatot kérek, ha —

HLESZTAKOV: Ó, semmi, semmi!

POLGÁRMESTER: Mint e város legfőbb hivatalnokának, kötelességem gondoskodni arról, hogy az átutazó idegenek és rangbéli emberek semmiféle alkalmatlanságnak —

HLESZTAKOV *(eleinte dadog, de a vége felé már erős és határozott hangon beszél):* Hja, hát mit is tehettem volna?... Nem az én hibám volt. Minden bizonnyal fizetni fogok... Megküldik azt nekem hazulról... Tulajdonképpen a vendéglős az oka... Olyan kemény marhahúst adott, mint a kő... No meg a leves... A jó ég tudja, hogy mit habart bele, de igazán ki kellett öntenem az ablakon... A szó szoros értelmében kiéheztet... A teája meg éppen gyalázatos... Halszaga van, és nem teaszaga. Így hát persze én is... Ennyiben van a dolog.

POLGÁRMESTER *(félénken):* Bocsánatot kérek, de Isten látja lelkemet, én nem tehetek róla. A mi piacunkon a hús mindig jó minőségű. Kolmogori kereskedők hozzák — nagyon becsületes, erkölcsös életű emberek. Én igazán nem tudom, hogy a vendéglős honnan szerzi be a rossz húst. De ha mégis úgy van, kérem engedje meg, hogy más szállásra vigyem uraságodat.

HLESZTAKOV: Ohó, olyan nincs! Nagyon jól tudom, hogy mit nevez ön más szállásnak: — a fogházat, a dutyit. De önnek ehhez nincs joga: kikérem ezt a vakmerőséget — én — igen, én — hivatalnok vagyok Szentpétervárott — *(gőgösen)* — én — én — én —

POLGÁRMESTER *(magában):* Istenem, milyen dühös! Mindent tud! Azok a gaz kereskedők mindent elárultak neki.

HLESZTAKOV *(egyre bátrabban):* És hogyha maga a város feje is — én nem megyek el innen! Egyenesen a minisztériumhoz fordulok. *(Öklével az asztalra üt.)* Ki maga? Ki maga?

POLGÁRMESTER *(az ájulás környékezi és egész testében reszket):* Irgalom, kegyelem! Ne tegyen tönkre! Feleségem van, apró gyermekeim vannak! Ne tegyen szerencsétlenné egy becsületes, szegény hivatalnokot.

HLESZTAKOV: Nekem ugyan hiába beszél! Hát aztán! Mi közöm nekem ahhoz, hogy magának felesége van, meg gyermekei vannak! Azért menjek én a börtönbe! Ez is ok! Nem, köszönöm alássan, ebből nem kérek!

POLGÁRMESTER *(reszketve):* Isten látja lelkemet, csakis tapasztalatlanságom okozta. Az ilyen állás nagy tapasztalást kíván. Ítéljen ön maga; hiszen a fizetésemből teára meg cukorra is alig telik. És ha itt-ott elfogadtam is ajándékot, az mind csekélység volt... valami kis harapnivaló vagy valami ruhaféle... Ami az altiszt özvegyét illeti, aki üzérkedéssel foglalkozik, nem igaz, rágalom, hogy megkorbácsoltattam. Becsületszavamra mondom, esküvel erősítem, hogy rágalom. Az ellenségeim találták ki, hogy megkárosítsanak. Tetszik tudni, az emberek itt olyan rosszak, hogy nem átallanának engem az akasztófára juttatni.

HLESZTAKOV: De mi közöm hozzájuk! *(Elgondolkozva.)* Nem tudom felfogni, hogy minek beszél maga nekem az ellenségeiről, meg valami altiszt özvegyéről... Különben is, az altiszt özvegye, az egészen más... De engem nem fog megcsapatni... Nem lesz hozzá bátorsága, arról jótállok. No bizony! Még csak az kellene! Ismétlem önnek, hogy fizetni fogok, csakhogy ebben a pillanatban nincs pénzem. Csak azért ülök itt, mert egy árva kopek sincs a zsebemben.

POLGÁRMESTER: Ha önnek talán szüksége van pénzre, vagy más egyébre, én igazán a legnagyobb örömmel állok rendelkezésére. Kötelességem az átutazó vendégeket minden módon kisegíteni.

HLESZTAKOV: Ha van egy pár fölösleges rubelje, adja kölcsön, legalább kifizethetem a vendéglőst. Kétszáz rubel elég volna, — de ha kevesebb, az sem baj.

POLGÁRMESTER *(bankókat szed elő):* Éppen kétszáz rubel, ne is tessék megolvasni.

HLESZTAKOV *(elveszi a pénzt):* Hálásan köszönöm. Mihelyt hazaérek, megküldöm... Olyan váratlanul ért a dolog... látom, hogy ön nagyon derék ember. Most már egészen másképpen áll a dolog.

POLGÁRMESTER *(magában):* Úgy látszik, hogy megértjük egymást. Most már menni fog a dolog, mert kétszáz rubel helyett négyszázat nyomtam a markába...

A polgármester és Hlesztakov első találkozását mutatja be ez a jelenet. A helyzetkomikum a félreértésből adódik: mindketten félnek egymástól. A polgármester abban a hiszemben van, hogy az igazi revizorral áll szemben, Hlesztakov pedig úgy gondolja, hogy szélhámosságait akarja tőle számon kérni a polgármester. Ebben a komikus helyzetben kemény szatírával leplezi le az író a polgármester korruptságát, bűnös múltját. Hlesztakov még nem fogja fel teljesen a helyzetet, de már vérszemet kap, s minden gátlás nélkül „megvágja" a polgármestert, aki viszont boldog, hogy a vélt revizort megvesztegetheti.

A szatíra könyörtelensége abból adódik, hogy a néző az első pillanatban tisztában van a helyzettel, míg a darab „hősei" egymás előtt szerepet játszanak, s a néző nevetve várja felsülésüket. Gogol szerint a néző nevetése „az egyetlen becsületes és nemes szereplő" ebben a darabban.

Az egykori kritika a következőképpen nyilatkozott arról a hatásról, amelyet a mű tipikus ábrázolása keltett: „A mi jó Moszkva városunkban is feltűnt a hőn óhajtott Revizor 25 példánya, és elkapkodták, kéz a kézből vásárolták, olvasták, szinte falták, betanulták a darabot az emberek, szólásmondássá lettek mondatai, összenőttek az emberekkel, epigrammákká alakultak, és egyre gyakrabban bélyegezték meg velük azokat, akikre illett... S mindez olyan gyorsan, még az előadást megelőzően megtörtént. Nézze csak: ott sétálnak ezek az urak és asszonyok a Tverszkij sugárúton, a parkban, a városban mindenfelé, és ahol egy tucat ember összejön, biztosan találunk köztük egyet, ki Gogol vígjátékába való."

Holt lelkek

(Részlet)

Oroszország, Oroszország! látlak én innen ebből a csodás, gyönyörű messzeségből. Szegényesek, sivárak, zordak a te tájaid. A tekintetet nem gyönyörködtetik és nem rendítik meg a természet csodái és a vakmerő művészi alkotások csodái: nincsenek sokablakos, magas palotákkal ékeskedő városaid, morajló zuhatagok örökös vízporával körülvett facsoportjaid, repkénnyel befuttatott házacskáid, az utas nem néz vissza, hogy még egyszer lássa a feje fölött tornyosuló kősziklákat s a magasbatörő kőhalmazokat; az egymást érő, homályos boltíves csarnokokon át — amelyeknek karcsú oszlopait szőlőinda, borostyán és ezernyi vadrózsa fonja körül — nem látszanak a fényes, ezüstkék égbe emelkedő, távoli hegyek örök körvonalai. Tártnyitott, puszta és sík benned minden; a síkságból mint pontocskák, mint apró jelek, alig észrevehetően emelkednek ki alacsony városkáid. Semmi sem vonzza, semmi sem ragadja el a nézőt. Mi hát az az érthetetlen, titokzatos erő, amely engem hozzád vonz? Miért cseng a fülemben szüntelenül a térségeidet széltében-hosszában be-

töltő, egyik tengertől a másikig áradó bánatos dalod? Mi van ebben a dalban? Mi van benne, ami úgy hív, úgy zokog, oly szívhezszóló? Micsoda hangok azok, amelyek oly fájdalmas gyöngédséggel simogatnak, úgy átjárják szívemet-lelkemet? Oroszország! mit kívánsz te tőlem? Miért nézel rám így? És minden, ami csak van benned, miért fordítja felém tekintetét olyan várakozóan? Töprengve, ámulva, mozdulatlanul állok — fejem fölött már esőtől terhes, nehéz, sűrű felhők gomolyognak, és a töprengő szellem néma hódolattal borul le beláthatatlan térségeid előtt. Mit jövendöl ez a végtelen térség? Hát tebenned ne születnének határtalan, nagy gondolatok, mikor annyi a hely, ahol kifejlődhetnek, naggyá lehetnek? És elfog az áhitat, ez a végtelenség titokzatos erővel tölti meg a lelkemet, természetfölötti látnoki képességet ad a szememnek: ó, Oroszország! milyen ragyogó, valamikor elkövetkező, nem sejtett csodák földje vagy te!...

Gogol regényében gyakoriak a lírai kitérések. Ilyen kitérés ez a szemelvény is, amelyet a regény főhősének, Csicsikovnak egyik utazása leírásába szőtt bele az író. Csicsikov trojkán száguld az orosz síkságon, s ez ad alkalmat Gogolnak hazaszeretete, Oroszországnak felemelkedésébe vetett hite kifejezésére. A „szegényes, sivár, zord" táj képe Gogol korának a sivárságát jelképezi, de az író az orosz föld végtelenségében, „bánatos dalában" benne érzi a jövő ígéretét. A táj az érzés összeforrottsága, a szomorú jelen és a megsejtett boldog jövő ellentéte, a patetikus nyelv, a ritmus hullámzása együttesen úgy hatnak, mintha prózában írt lírai költeményt olvasnánk.

KISFALUDY KÁROLY

1780—1830

A kérők

Kisfaludy legismertebb vígjátékának komikuma azon a cselfogáson alapszik, hogy Lidi, a neveltleány, Baltafy kapitány igazi lányának adja ki magát a hozományvadász kérők előtt. A két kérő közül Szélházy báró, Csokonai Serteperti bárójának utóda válik igazán nevetségessé.

II. FELVONÁS

Ötödik jelenés

SZÉLHÁZY *(félre):* Lassanként tudja meg, hogy szememet másra vetettem. *(Málihoz):* Hol a kapitány úr?

MÁLI: Az atyám? szobájában leszen.

SZÉLHÁZY *(hirtelen)*: Az atyja! *(félre)* Szegény! erővel atyjának fogadja, hogy engemet elnyerjen. *(Málihoz)* Ezen úrhoz ugyan volt már szerencsém, de nevét nem tudom.

MÁLI: Várhalmi Károly! atyánkfia, jó barátunk, Lidi testvérbátyja.

SZÉLHÁZY *(félre)*: Tulajdon bátyja! ezt is megtagadja. *(Károlyhoz)*: Hm, úgy! haha! örvendek. *(Csengetés hallik.)*

MÁLI: Az atyám csenget, nekem mennem kell. *(Mentében titkon Károlyhoz)* Légy nyugodt! én változhatatlan maradok. *(El)*

SZÉLHÁZY: Ez is bizonyosan egyetért az öreggel.

KÁROLY: Mely kevélyen tekint reám a képzelt magasságról.

SZÉLHÁZY: Ápropos![1] Én hasonló képet láttam valahol a világban.

KÁROLY: Nem lehetetlen.

SZÉLHÁZY: Nem volt az úr külföldön?

KÁROLY: Nem, hazámat kívántam előbb megismerni.

SZÉLHÁZY: Pauvre diable![2] kár, nagy kár; csak az utazás adja meg az embernek igazi érdemét.

KÁROLY: Ki tudatlan kimegy, többnyire úgy is jön vissza, avval a különbséggel, hogy a kevés jót is elhagyja, amit kivitt magával. Talán báró úr is sokat járt?

SZÉLHÁZY: Igen. Összvejártam Olaszországot és Franciaországnak nagyobbik részét.

KÁROLY: Így szép tapasztalásokat tetszett hozni magával?

SZÉLHÁZY: Mely kérdés!

KÁROLY: Ezáltal hazánkban a szépmesterségek[3] új ápolót nyertek.

SZÉLHÁZY: Én kedvelem a szépet és értek is hozzá.

KÁROLY: Azt az első pillanat mutatja. Mely szerencse, annyi szép s nagyot látni, csudálni. Nem lehetnék oly szerencsés valamit hallani?

SZÉLHÁZY: Ahhoz napok kellenek. Ach! sok fátum[4] ért engem, de a nagy lélek nem retteg.

KÁROLY: Példának okáért?

SZÉLHÁZY: Gondolja az úr! Olaszország szélén... hah, rettentő eset!

KÁROLY: Megtámadtatott?

SZÉLHÁZY: Kocsim felfordult, eltörött, és nekem egy egész félóráig gyalogolnom kellett.

KÁROLY: Ezt a tapasztalást magyar utakon is igen könnyű megtenni; különben mely városokban tetszett mulatni?

[1] Francia kifejezés (ejtsd: ápropo): Most jut eszembe!
[2] Francia kifejezés (ejtsd: povr gyiábl): szegény ördög!
[3] Művészetek.
[4] Balsors, csapás (latin).

SZÉLHÁZY: Velencében, Rómában, Párizsban — sokat, sokat láttam.

KÁROLY: Mely ritkaság ébreszté leginkább figyelmét?

SZÉLHÁZY: Velencében egy gyönyörű leányt láttam! ach! egészen elbájolt; azután egy Pierrot[5] a teátrumon,[6] uram —

KÁROLY: Megelégszem! Hát Rómában? ott a régi nagyság és hatalom sírjában? hol a szépmesterségek örök dicsőségben kérkednek, ott, hol a bedűlt omladékok is a régi világ urát nyilván hirdetik, nemde égi gyönyörűség lehet az ott való lakás?

SZÉLHÁZY: Szép, szép, emlékszem, hogy igen jól mulattam magam, kivált igen édesen aludtam.

KÁROLY: Kár volt a költségért, aludni otthon is lehet. És Párizsban?

SZÉLHÁZY: Oly ebédet sehol sem ettem.

KÁROLY: A magyar élelemért nem megy külföldre.

SZÉLHÁZY: Mely vad gondolkodás! a jobb ízlés mindenkor az ebédnél kezdődik, az a világosodásnak legelső lépcsője, barátom! ott én oly étkeket láttam, melyekről mi szegények nem is álmodunk. Ach! mely hátra vagyunk még!

KÁROLY: Bár abban maradtunk volna hátra! de alig hiszem; a hívságban versenyt futunk minden nemzettel. Ki hasának él, ritkán él nemzetének.

SZÉLHÁZY: Szívesen tanítanám az urat, de mennem kell, egy lehajló ág minden fürtjeimet lerontá. Nem, nem, kedves úr! nem múlathatok tovább,[7] azt maga általláthatja. He, Wilhelm![8] Azonban jó barátok maradunk, ha mindjárt atyafiságos szövetségbe nem léphetünk is. Nekem az úr huga, Máli kisasszony tetszik, felette tetszik, jobban, mint a kapitány leánya, de a sors — ach, legyen elég. He, Wilhelm! Wilhelm! *(Eltáncol.)*

KÁROLY *(egyedül)*: Ki érti ezt? és mégis ő a szerencsés! gondatlan éli világát, minden szavát arannyal fontolja, külsejét a község bámulja, és a majmolásban számos követőket talál: nemesebb érzeményt nem ismer, az állatok életét éli csak. Valóban! ha a gazdagság ilyen útra vezet, akkor a józan ész azt méltán megveti. Nem, ettől nem rettegek! De az ügyész! Igaz, az is egyetlen nemében, de tisztelni kell sok szép tulajdonit. Most megyek kikémlelni a dolgot; mire a nap leszáll, megtudom, mi zárja fel inkább az emberi szívet, az arany-e, vagy a hív szerelem. *(El.)*

[5] Régi francia vígjátéki alak.
[6] Színpadon.
[7] Nem tölthetem az időt tovább (az időt múlatni).
[8] Szélházy inasa (Vilmos).

A másik részlet Perföldynek, Pontyi utódának jellemét mutatja be.

Hatodik jelenés

LIDI: De teszem azt: ha én szegény árva és nem a gazdag Baltafy leánya volnék?

PERFÖLDY: Akkor is leobligálnám[9] magamat azzal a kondicióval,[10] ha a szegénységgel primo[11] ennyi virtus, secundo,[12] ennyi szépség egyesülve volnának.

LIDI: Nemes érzés! szinte óhajtanám —

PERFÖLDY: Nem is recendálnék[13], sőt rekapitulálom[14] azt, amit a kertben demonstráltam,[15] hogy tudniillik a pénz nem mindenkor elegendő a házi boldogságra; de ha ezen punktum[16] is exisztál,[17] már akkor ugyan jobb.

LIDI: Én is úgy tartom; és nagy örvendek, hogy oly férfiúra akadtam, ki egyenes szívvel s minden haszonkeresés nélkül lép a Hymen[18] oltárához.

PERFÖLDY: Én pedig gratulálok, hogy fortuito[19] ily kincsre akadtam, melyre fundálhatom[20] szerencsémet. És ime duplikálván[21] kérésemet, még egyszer submittálom[22] szívemet a kisasszony kegyes judiciuma[23] alá, remélvén, hogy favorábilis sententiát[24] nyerek, és elvégzem szívemnek involutus[25] perét et sic porro[26] —

LIDI: Tehát amennyit az egész dologból értek —

PERFÖLDY: Örökre kívánnám lekötni magamat et sic porro —

LIDI: Tudom becsülni, de előbb meg kell fontolnom.

PERFÖLDY: Optime![27] ily dolgokban sok dubium[28] fordul elő; azért jókor praemoneálom[29] a kisasszonyt, nehogy egyik pars[30] megcsalódjék; deliberálja[31] a kisasszony még egyszer a dolgot, konfrontálja[32] szívét az eszével, azután tessék velem közleni rezultátumát,[33] és én a kompetens forum[34] előtt publikálni[35] fogom et sic porro...

1817—1819

[9] Lekötném.
[10] Feltétellel.
[11] Először.
[12] Másodszor.
[13] Engednék.
[14] Ismétlem.
[15] Bizonygattam.
[16] Pont.
[17] Megvan, fennáll.
[18] Házasság, *Hymen* a házasság istene a görög mitológiában.
[19] Véletlenül.
[20] Alapíthatom.
[21] Kettőzvén, megismételvén.
[22] Alávetem.
[23] Ítélete.
[24] Kedvező véleményt, döntést.
[25] Rejtett, titkos.
[26] És így tovább.
[27] Nagyon jól van. Helyes!
[28] Kétes dolog.
[29] Előre figyelmeztetem.
[30] Rész, fél.
[31] Fontolja meg!
[32] Egyeztesse össze.
[33] Határozatát, az eredményt.
[34] Az illetékes szerv.
[35] Nyilvánosságra hozni, kinyilvánítani.